

Zdravý rozum

neboli
přirozené představy
v protikladu
k představám nadpřirozeným

Paul H. D. Holbach

„...odhaluje, s jakou zálibou a opovážlivě vykládají ta čímsvíř nepochopitelná“

58/60

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ
POLITICKÉ LITERATURY
PRAHA MCMLIX

vůbec nic. Tvrdíte, že objasňujete to, co je temné, ale zatím činíte tmu ještě neproniknutelnější. Domníváte se, že rozvazujete uzel, ale zatím přiděláváte pouze další uzel. Nadšení učenci! Abyste nám dokázali existenci boží, jen spisujete dlouhá botanická pojednání, jen zkoumejte co nejpodrobněji všechny části lidského těla; jen se vzneste do oblak, abyste mohli pozorovat pohyb hvězd! Potom se zase vraťte na zem, abyste mohli obdivovat proudění vodních toků, buďte u vytržení nad motýly, hmyzem, láčkovci, organickými živými atomy, v nichž spatřujete velikost svého boha! Toto vše nedokazuje ještě existenci boží; dokazuje to naopak, že nemáte správnou představu o nesmírné různorodosti hmoty a o účincích nekonečně rozmanitých jejich spojení, z nichž se skládá vesmír. Všechna vaše pozorování dokazují pouze to, že nevíte, co je příroda, a nemáte sebemenší představu o její síle, když se domníváte, že není schopna vytvořit nesčetné množství forem a tvorů, z nichž vaše oči, i když jsou ozbrojeny mikroskopem, vidí pouze nepatrnou část. A nakonec se přesvědčíte, že vaše neznalost sil, jež jsou přístupny smyslovému nebo rozumovému poznání, vás vede k tomu, že považujete za snazší uchýlovat se k slovu, jímž označujete sílu, o které si nikdy nebudete moci vytvořit ani tu nejmenší reálnou představu.

§ 39

Docela vážně se nám říká, že *není následku bez příčiny*; stále se nám opakuje, že *svět nevznikl sám od sebe*. Avšak svět je příčinou, není následkem, není dílem božím. Svět nebyl stvořen, protože je nemožné, aby byl stvořen. Svět je tu od věčnosti a jeho existence je nutná.

Svět má svou příčinu sám v sobě. Příroda, jejíž podstata zřejmě spočívá v činnosti a plození, nepotřebuje k tomu, jak vidíme na vlastní oči, žádnou hybnou sílu, která je ještě méně známá než ona sama. Hmota se pohybuje vlastní silou, která nutně vyplývá z její různorodosti. Rozmanitost pohybů hmoty nebo rozmanitost projevů její činnosti je také jedinou příčinou mnohotvárnosti hmoty. Jednotlivé jevy rozlišujeme od sebe pouze podle rozmanitosti našich vjemů a podle toho, jak působí na naše smyslové orgány.

§ 40

Vidíte, že v přírodě je vše v ustavičném pohybu, ale tvrdíte, že příroda sama o sobě je mrtvá a bez vlastní síly! Věříte, že příroda, která je svou podstatou činorodá, potřebuje ještě nějaké hybné síly! Nuže! Jaká je tedy ta vaše hybná síla? Je to duch, to znamená jsoucno absolutně nepochopitelné a protikladné. Navrhuji vám tedy, abyste z toho vyvodili závěr, že hmota se pohybuje sama od sebe, a přestaňte rozumovat o duchovní hybné síle, která nemá nic, čím by uvedla hmotu do pohybu. Zanechte svých neplodných teorií a vraťte se z pomyslného světa do světa skutečného. Držte se *příčin druhotných* a teologům ponechte jejich *prvotní příčinu*, kterou příroda nepotřebuje k tomu, aby vytvořila všechno to, co vidíte kolem sebe.

§ 41

Vnímáme jevy a věci hmotného světa, vytváříme si o nich pojmy a představy, rozlišujeme je mezi sebou a připisujeme jim ty nebo ony vlastnosti pouze podle rozmanitých dojmů nebo účinků, které na nás mají. Abychom mohli zpozorovat nebo vnímat nějakou věc, je zapotřebí, aby tato věc působila na naše smyslové orgány. Žádná věc nemůže na nás působit, aniž v nás samotných vyvolá nějaký pohyb a tento pohyb v nás vyvolat může jen proto, že je sama v pohybu. Mohu spatřit nějaký předmět pouze tehdy, upoutá-li moji pozornost. Nemohu si představit světlo a zrakový vjem bez pohybu nějakého svítícího, prostorového a barevného tělesa, které působí na můj zrak nebo na sítnici oka. Cítím-li nějaký zápach, je třeba, aby můj čich byl podrážděn pohybem částic tělesa, z něhož tento pach vychází. Jestliže slyším nějaký zvuk, můj ušní bubínek musí zachytit náraz vzduchové vlny, vyvolané pohybem zvucícího tělesa, které by nevydávalo žádný zvuk, kdyby samo nebylo v pohybu. Z toho zcela jasně vyplývá, že bez pohybu nemohu ani vnímat, ani cítit, ani rozlišovat, srovnávat nebo soudit o předmětech, ani přemýšlet o jakékoli formě hmoty.

Učí nás ve škole, že *podstatou každého bytí je to, z čeho všechny vlast-*

nosti tohoto bytí vyplývají.* Je tedy zřejmé, že všechny vlastnosti těles nebo hmoty, o nichž máme představy, jsou vyvolány pohybem, který jediný nás může uvědomit o jejich existenci a poskytuje nám o nich naše první počítky. O vlastní existenci mohou mne zpravit a přesvědčit pouze pohyby, které v sobě pociťuji. Jsem tedy nucen z toho vyvodit závěr, že pohyb je hmotě stejně vlastní jako prostorovost a že bez pohybu nemůže být hmota vnímána.

Budou-li však tyto nesporné důkazy, že pohyb je hmotě vlastní, tvrdošíjně popírány, bude třeba aspoň připustit, že věci zdánlivě mrtvé a zbavené veškeré energie, samy od sebe se dostávají do pohybu, jakmile mohou působit na sebe navzájem. Na příklad kyselina pyrofosforečná se nemůže vznítit, pokud je uzavřena v láhvi bez přístupu vzduchu; nevzplane však ihned, jakmile přijde do styku se vzduchem? Nezačne mouka s vodou kvasit, jakmile je smícháme? Neživá hmota tedy sama ze sebe plodí pohyb. Pohyb je tudíž základním znakem hmoty. A příroda nepotřebuje pro svou činnost žádnou hybnou sílu, které se připisují vlastnosti, jež jí znemožňují jakoukoliv činnost.

§ 42

Odkud pochází člověk? Jaký je jeho prapůvod? Je výsledkem náhodného shluku atomů? Byl první člověk skutečně stvořen z hlíny? Nevím. Člověka pokládám za výtvar přírody stejně jako všechno ostatní. Byl bych stejně na rozpacích, kdybych vám měl vyložit, jak vznikly první kameny, první stromy, první lvi, první sloni, první mravenci, první žaludy atd., jako kdybych měl vysvětlit původ lidského rodu.

Což nepoznáváte, tvrdí se nám neustále, ruku páně, ruku nekonečně rozumného a všemohoucího tvůrce ve výtvaru tak podivuhodném, jako je člověk? Souhlasím s tím, že člověk je zjevem skutečně úžasným. Jelikož však člověk existuje v přírodě, nepovažuji se za oprávněného tvrdit, že jeho stvoření není v silách přírody.

* *Essentia est quid primum in re, fons et radix omnium rei proprietatum.*

Dodávám, že stvoření člověka mně bude ještě méně pochopitelné, když se mi na vysvětlenou řekne, že byl vytvořen duchem, který nemá ani oči, ani nohy, ani ruce, ani hlavu, ani plíce, ani ústa, ani dech a že stvořil člověka tím, že vzal kus hlíny a vdechl do ní život.

Primitivní obyvatele Paraguaye pokládáme za hlupáky, protože věří, že pocházejí z měsíce. Evropané teologové věří, že pocházejí z pouhého ducha. Je toto tvrzení rozumnější?

Člověk je rozumovou bytostí; z toho vyplývá, že může být dílem pouze rozumné bytosti a nikoliv přírody, postrádající rozumu. Ačkoliv nic není vzácnějšího než člověk, který používá rozumu, jímž se tak pyšně honosí, plně souhlasím s tím, že je rozumný, že jeho potřeba v něm probouzejí tuto vlastnost a společnost jiných lidí nejvíce přispívá k jejímu rozvoji. Avšak v člověku, ani v rozumu, kterým je obdařen, nevidím nic, co by zjevně svědčilo o nekonečném rozumu tvůrce, který prý člověka stvořil ke své cti a slávě. Vidím, že tento velkolepý lidský stroj se může porouchat. Vidím, že tento podivuhodný rozum je často zakalen a někdy jej člověk vůbec ztrácí. Z toho vyvozují, že lidský rozum závisí na určitém uspořádání tělesných orgánů. Z toho, že člověk je rozumovou bytostí, nelze ještě vyvozovat, že bůh musí být rozumný, jako nelze usuzovat, že bůh je hmotný, z toho, že člověk je bytost hmotná. Rozum člověka nemůže být důkazem božského rozumu stejně jako špatnost člověka nedokazuje špatnost boha, jemuž se stvoření člověka připisuje. Ať bohoslovci z jakéhokoliv hlediska rozebírají tuto otázku, bůh bude vždy příčinou, která je v rozporu se svými následky a kterou nelze posuzovat podle jejích výtvarů. Vidíme stále, jak zlo, nedokonalost, pošetilost vyplývají z příčiny, která prý je nanejvýše dobrotivá, dokonalá a moudrá.

§ 43

T Myslíci člověk, řeknete tedy, jakož i celý vesmír, se vším, co obsahuje, je následek *národy*. Ani zdání, opakují. *Vesmír není následek*. On sám je příčinou všech následků. Vše, co na světě existuje, je nutným následkem této příčiny, která někdy nám zjevuje své po-

hnutky, ale většinou zákony její činnosti zůstávají pro nás skryté. Člověk používá slova *náhoda*, aby zakryl svou neznalost skutečných příčin: ať už jsou tyto příčiny člověku známy či nikoliv, jejich působení je podřízeno zcela určitým zákonům. Žádný následek není bez příčiny.

Příroda, toť slovo, jímž označujeme nesmírné množství bytostí a těles, neschápná spojení a nejrůznější pohyby, které se odehrávají před našima očima. Všechna tělesa, ať už organická nebo neorganická, jsou nutným následkem určitých příčin, jež nutně vyvolávají následky, které vidíme. Nic v přírodě nemůže být náhodné, vše se řídí stále stejnými zákony a tyto zákony představují nutné spojení určitých následků a jejich příčin. Ani jediný atom hmoty se nemůže libovolně nebo *náhodně* setkat s jiným atomem. Toto setkání závisí na neměnných zákonech, nutně předurčujících jednání každé bytosti, která se za daných podmínek nemůže chovat jinak. Hovořit o *libovolném pohybu atomů* nebo připisovat jakékoliv následky náhodě znamená neřici nic nebo přiznat se k naprosté nevědomosti o zákonech, jimiž se tělesa v přírodě řídí, podle nichž se setkávají a spojují nebo oddělují.

Vše se děje náhodně pouze pro ty, kdož vůbec neznají přírodu ani její vlastnosti a následky, které nutně vyplývají z působení určitých příčin. Není náhodou, že slunce je ve středu naší planetární soustavy. Je to proto, že hmota, z níž je složeno, musí zaujímat podle své podstaty právě toto místo a z tohoto místa musí vyzařovat světlo a teplo, aby se udržoval život i na jiných planetách.

§ 44

Ti, kdož boha velebí, spatřují právě v řádu světa nezvratný důkaz existence rozumné a moudré bytosti, která jej řídí. Avšak tento řád je pouze následkem pohybů, nutně vyvolaných příčinami nebo okolnostmi, které jsou nám někdy příznivé, někdy škodlivé; proto některé schvalujeme a na jiné si stěžujeme.

Příroda se řídí stále stejnými zákony. To znamená, že tytéž příčiny vyvolávají tytéž následky, pokud se tento vztah neporuší

jinými příčinami, které způsobují, že prvotní příčiny mají jiné účinky. Jsou-li působení a váha příčin, jejichž následky na sobě obvykle pocítujeme, porušeny jinými příčinami, které jsou stejně přirozené a nutné, přesto že jsou nám neznámé, jsme užaslí a hovoříme o *zázraku*. Tento zázrak připisujeme příčině, o které víme ještě mnohem méně než o těch příčinách, jejichž účinky vidíme na vlastní kůži.

Ve vesmíru odevždy vládne řád; ve vesmíru nemůže být chaos. Nařikáme-li na nepořádek, znamená to pouze, že náš lidský stroj je porouchán. Všechna tělesa, všechny příčiny, všechny bytosti, které naplňují tento svět, nutně působí tak, jak je vidíme působit, ať už s následky této činnosti souhlasíme či nikoliv. Zemětřesení, sopečné výbuchy, povodně, epidemie, neúroda jsou stejně nutnými účinky a stejně vyplývají z řádu přírody jako pád těles, tok řek, přílivy a odlivy moře, vanutí větru, zúrodňující deště a všechny nám prospěšné následky, za které chválíme prozřetelnost a děkujeme jí za její přízeň.

Být u vytržení nad tím, že v tomto světě vládne určitý řád, je totéž, jako se divit tomu, že tytéž příčiny vyvolávají vždy tytéž následky. Pohoršovat se nad přírodními katastrofami znamená zapomínat na to, že změní-li se příčiny nebo jsou-li pod vlivem nějakých jiných činitelů, ani jejich následky nemohou zůstat beze změny. Podívat se řádu přírody znamená podívat se tomu, že vůbec něco existuje, být překvapen svou vlastní existencí. Čím je pořádek pro jednoho, tím je nepořádek pro druhého. Všichni špatní lidé soudí, že vše je v pořádku, když mohou všechno beztrestně porušit; sledují nepořádek; sledují naopak, že je vše v nepořádku, zatímco oni se jim, aby mohli provádět své špatnosti.

§ 45

Pokládáme-li boha za tvůrce a hybnou sílu přírody, musíme též připustit, že ve světě nemůže být žádný nepořádek, jehož by přímo či nepřímo nebyl původcem, protože všechny příčiny, které stvořil, nutně musí být ve shodě s vlastnostmi, podstatou a podněty,